

Şerhin Metninden Metnin Şerhine:

Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkılar V

From the Text of Commentary to the Commentary of Text: From the Point of Turkish Commentaries, the Contributions of Classical Turkish Poetry to the World of Meaning V

Ozan Yılmaz¹

1. Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, ozan.yilmaz@manas.edu.kg

Öz

Türkçe şerh metinleri, Arapça ve Farsça klasik metinlerin Türk diliyle okunup anlaşılmasını sağlamak için hazırlanmış metinlerdir. Bu şerhlerin içinde dilbilgisi, sözlükbilim, tarih, coğrafya ve belagat (retorik) gibi alanlara dair bilgiler vardır. Türkçe şerhler, yazılış amaçları doğrudan bu olmasa bile Klasik Türk şiiri metinlerini anlamak için büyük önem taşır. Klasik Türk şiirinin anlam dünyasını daha iyi tanımak hususunda, aynı dönemde yazılmış edebî şerhleri dikkate alıp incelemek son derece faydalıdır. Çünkü şairlerin çeşitli hüner gösterilerinde bulunduğu beyitler, günümüzde eski anlamını yitirmiş bazı kelimeler içerebilir. Şerh metinlerindeki edebî ve kültürel malzeme, bu tür anlamların ortaya çıkmasına katkı sağlar. Nitekim bir şerh metninin satırları arasında herhangi bir kelimenin eski bir anlamına rastlamak kuvvetle muhtemeldir.

Bu makalede, Bosnalı Südi'nin şerh metinlerinden seçtiğimiz 10 (on) yeni kelime ve terkinin anlamlarına değinilecek, bu anlamlar divan şiirinden seçilmiş örnek beyitlerden hareketle işlenecektir. Böylece bir metin başka bir metin yardımıyla açıklanacak, Türkçe şerhlerin Klasik Türk şiirini anlamadaki önemi bir kez daha gözler önüne serilecektir.

Makalede Bosnalı Südi'nin üç büyük şerhinden (Gülistan Şerhi, Bostan Şerhi, Hafız Divanı Şerhi) seçilen âfiyet, bed-zehre, bigâne, dest, efsûs, gerdendirâz/gerden-efrâz, gülbe/külbe, hâle, semen, ser-endâz kelime ve terkiplerinin sözlüklerde olmayan, pek bilinmeyen yahut gözden kaçmış anlamları ele alınmıştır. Bu anlamlar, divan şairlerinden seçilen uygun örneklerle desteklenmiş, örneklerin diliçi çevirisi yapılmış, anlam dünyası hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metin, Şerh, Anlam, Klasik Türk Şiiri, Divan

Abstract

Turkish commentaries are texts prepared to read and understand Arabic and Persian classical texts in Turkish. In these commentaries, there is information on areas such as linguistics, lexicology, history, geography and rhetoric. Turkish commentaries are of great importance for understanding the texts of Classical Turkish poetry, even if this is not the case. In order to understand the meaning world of classical Turkish poetry better, it is necessary to consider and examine literary interpretations written in the same period. Because the couplets in which the poets are shown in various tricks can hold some words that lost their old meaning today. The literary and cultural material contained in the commentary texts will contribute to the emergence of such meanings. As a matter of fact, it is possible that encountering one of the old meanings of any word in the lines of a commentary.

In this paper, it will be referred to the meanings of 10 (ten) new words and compositions we selected from the Sudi of Bosnian's commentary texts, and these meanings will be processed by moving from the sample couplets selected from the divan poem. Thus, a text will be explained with the help of another text and the prominence in understanding the classical Turkish poetry of the Turkish commentaries will be again revealed.

In this article, the words and phrases of âfiyet, bed-zehre, bigâne, dest, efsûs, gerdendirâz/gerden-efrâz, gülbe/külbe, halbe, semen, ser-endâz, which are selected from the three great commentaries (Sharh-i Golestan, Sharh-i Bostan and Sharh-i Divan of Hafez) of Bosnian Sudi, are not in dictionaries or not well known or overlooked their meanings, were studied. These meanings are supported by appropriate samples selected from divan poets. The examples were translated into language and information about the world of meaning was given.

Keywords: Text, Commentary, Meaning, Classical Turkish Poetry, Divan

Araştırma Makalesi Research Article

10.5281/
zenodo.8102496

Geliş/Received: 17.05.2023

Kabul/Accepted: 24.06.2023

Yayın/Published: 30.06.2023

Giriş

Türk Şerh Edebiyatı, XV. yüzyıldan itibaren dört yüz yılı aşkın bir zaman diliminde donanımlı müellifler tarafından kaleme alınmış örneklerle sahiptir. Medrese müfredatının da yönlendirmesiyle birçok müellif anlaşılması zor metinleri şerh etmeye girişmiş, böylece hacimli bir şerh külliyatı ortaya çıkmıştır. Bu şerh metinlerinin çoğu ilmî bir gayeyi gütmekle birlikte bazıları eğitim amaçlıdır. Ne amaçla yazılmış olursa olsun her şerh metni, geçmişte kullanılıp günümüzde manası unutulmuş ya da bilinmeyen yeni bir kelimenin keşfi için önemli bir kaynaktır. Zira yaşadıkları dönemin dil ve üslubunu eserlerine yansıtan şârihler, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde kendi dönemlerinde kullanılan söz varlığıyla ilgili birçok ipucu bırakmıştır. Bu ipuçları, anlaşılmasında ciddi mesai gereken birçok beytin çözümü için anahtar vazifesi görebilmekte, bazen sözlüklerde dahi olmayan yahut göz ardı edilmiş farklı anlamlar bir şerh metninin satırları arasında görülebilmektedir.

Şârihler, bir kelime ya da terkinin kendi yüzyılındaki manasını şerhin doğal akışı içinde çeşitli sözlükler yardımıyla vermiştir. Şârih için gayet olağan sayılabilecek bu durum, şârihin yaşadığı dönemde yahut daha sonrasında yazılan bir başka metni çeşitli yönlerden açıklayıcı mahiyette olabilmektedir. Şerh metinleri bu dikkatle ele alındığında sahayla ilgili araştırmacılara fayda sağlayacak çeşitli manaları yakalama ihtimali yükselmektedir. Bu amaçla yapılacak çalışmalar, tabiri caizse “mana avcılığı” sayılabilecek ciddi bir mesaiyi de beraberinde getirmektedir.

Farklı zamanlarda yazılan şerh metinleri kimi zaman basit bir tercüme görevi görürken kimi zaman dört başı mamur bir telif eser olurlar. Bazı şârihler tercümeyi yeterli görüp kelimelerin anlam dünyasına dair çok az bilgi verirler. Bazıları da âdeta yeni bir eser yazıyor edası takınıp şerhini bir tür bilgi merkezi hâline getirir. Tercümenin yanı sıra yorumun çok yapılması, şerhin kıymetini de o ölçüde artırmaktadır. Metnin söz varlığını esas alıp kelimelerin anlam dünyasıyla ilgili farklı yorumlar yapabilen şârih, benzerlerini geride bırakma talihini de elde eder. Bu şârihler arasında Bosnalı Sûdî'nin (ö. 1599-1600) önemli bir yeri vardır. Sûdî yıllar harcararak elde ettiği bilgileri, el emeği göz nuru şerhleri aracılığıyla gelecek kuşaklara miras bırakmıştır.

Türkçe şerh metinlerinin klasik Türk şiirinin anlam dünyasına katkılarını ele alan önceki dört çalışmamızda farklı şerh metinlerinden seçtiğimiz kırk madde başından hareketle bazı anlam eşleştirmelerinde bulunmuştuk (Yılmaz, 2018; Yılmaz, 2020; Yılmaz, 2021; Yılmaz 2023). Şerh metinleri üzerine devam eden çalışmalarımız neticesinde 10 (on) yeni kelime ya da terkinin anlam dünyasına dair bilinmeyen, gözden kaçmış yahut arka planda kalmış bulgular elde ettik. Bu makale için Bosnalı Sûdî'nin¹ üç büyük şerhinden (Gülistân Şerhi, Bostân Şerhi, Dîvân-ı Hâfız Şerhi) aldığımız örnekler, klasik Türk şiirinde geçen bazı yapıların anlaşılmasına karkıda bulunacak türdendir. Çalışmada temel ölçütümüz, bu manaların hem şerh hem de şiir metninde geçmesidir. Sûdî'nin bir kelime için “lûgatte” diyerek başlayıp daha sonra “bunda” vurgusuyla o kelimenin metin içindeki anlamını öne çıkarması, sözlüklerde kolay kolay rastlanmayacak birçok manayı günümüze taşımıştır. Bir tür kültür aktarımı sayılabilecek bu anlayış, modern metin şerhi çalışmalarını destekleyebilecek verilere kapı aralamaktadır.

Sûdî'nin üç büyük şerhinde tespit ettiğimiz, Türkçe şerh metinlerinin klasik Türk şiirinin anlam dünyasına katkısını gösteren 10 (on) yeni örnek şöyledir:

1. 'Âfiyet (عافيت): Beladan, bilhassa aşk belalarından sakınmak. Takva, günahattan sakınmak.

'Âfiyet, Allâhu te'âlâ kulundan belâyı def' eylemeğe derler (Yılmaz, 2012, s. 178). 'Âfiyet bunun gibi yerlerde beliyât-ı 'aşktan perhîz eylemeğe derler (Açar, 2018, s. 657). 'Âfiyet Allâhu te'âlâ kuldan belâyı def' eylemektir, ammâ istilâhta perhîzkârlığa ve takvâya dërler (Kaya, 2020, I, s. 524).

Günümüzde “sağlık, esenlik” anlamında kullanılan âfiyet kelimesi, klasik şiir metinlerinde “aşk belalarından sakınmak” ve “takva” anlamlarına da gelir. Bazı beyitlerde bu anlamların izini sürmek mümkündür. Mesela Hayâlî Bey'e (ö. 1557) göre vefalı bir sevgiliye ulaşmanın yolu, aşk belalarından sakınmayı bırakmaktan geçer. Yani aşk yolunda her türlü belayı göze almak suretiyle “âfiyet”ten el çeken kişi, vefalı bir sevgiliye kavuşma yolunda önemli bir adım atacaktır:

¹ Şârihin hayatı ve eserleri için bkz. (Yılmaz, 2012, s. XLV-LIV).

'Âfiyetden çeksin el yâr-ı vefâdâr isteyen

Kûy-ı aşka gelmesin nâmûs ile 'âr isteyen (Tarlan, 1945, s. 78)

{Vefalı sevgili isteyen, aşkın belalarından sakınmayı bıraksın. Ar namus peşindekiler, aşk semtine uğramasın.}

Sûdî'nin verdiği bilgiye göre kelimenin bir diğer manası da "takva, gûnahtan sakınma"dır. Nev'î'nin (ö. 1599), aşağıdaki beytinde "âfiyet küncü" tamlaması, takva edip bir köşeye çekilme anlamı verir:

'Âkil isen aç gözün ref' ét hicâb-ı gafleti

'Âfiyet küncünde şol bîdâr olan sultânı gör (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 323)

{Aklın varsa gözünü aç, gaflet perdesini ortadan kaldır! Takva köşesinde uyanık kalan şu sultanı gör!}

2. Bed-Zehre (بذره): Korkak.

Bed-zehre korkak ki 'Arab cebân dér (Açar, 2018, s. 674).

Bed-zehre, Farsça "bed (kötü)" ve "zehre (öd)" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir terkiptir. Kötü ödlü veya ödü bozuk manasına gelen terkip, tek başına "korkak" anlamını karşılar. Nitekim Sâkib Dede'nin (ö. 1735) aşağıdaki beytinde bed-zehre, korkak anlamına gelir:

Vâ'iz sühan-ı telh ile oldukça hurûşân

Eyler dil-i bed-zehreyi girdâb-ı merâret (Arı, 2018, s. 224)

{Vaiz acı sözlerle kükredikçe korkağın kalbinde sıkıntı girdabı oluşturur.}

3. Bîgâne (بیگانه): Uzak.

Bîgâne yad démektir, bunda ba'îd ma'nâsınadır (Açar, 2018, s. 360).

Farsça bîgâne kelimesi "el, yabancı" manasına gelir. Ancak Sûdî'nin verdiği bilgiye göre kelimenin "uzak" manası da vardır. Nitekim Necâtî Bey'in (ö. 1509) aşağıdaki beytinde "bir şeyden uzak olmak" manası esastır:

Dolular nûş édip éder güzeller âşinâlıklar

Egerçi meclis-i meyden melek bîgânedir dérler (Yılmaz, 2015, s. 163)

{Güzeller, kadehler içip yakınlık gösteriyorlar. Bir de melekler şarap meclisinden uzak durur derler.}

4. Dest (دست): Güç yetirmek, zafer bulmak.

Dest bunun gibi yerlerde kudret ve vüs'at ma'nâsınadır (Açar, 2018, s. 887).

Farsça "el" anlamına gelen "dest" kelimesi bazı metinlerde "zafer, galibiyet" manasına da gelir. Farsça "dest yâften (zafer bulmak)" fiilinin "güç yetirmek" manası, Türkçeye "dest bulmak" şeklinde taşınmıştır. Nitekim Ahmedî'nin (ö. 1413) *İskendernâmesi*'nde geçen aşağıdaki beyitte "dest" kelimesi üstünlük anlamı taşır:

'Âkıbet Efrâsiyâba buldu dest

Kanını toprağa döküp étdi pest (Akdoğan ve Kutsal, 2019, s. 718)

{Sonunda Efrâsiyâb'a karşı güç yetirdi/zafer buldu. Kanını toprağa döküp yerle bir etti.}

5. Efsûs (افسوس): Alaya alma, maskaraya alma. Hile.

Efsûs bunda temeshur ve mekr ma'nâsınadır (Açar, 2018, s. 461).

Klasik Türk şiirinde Farsça "efsûs" kelimesi genellikle "hayıflanma, hasret, dert ve tasa" manalarıyla kullanılır. Oysa kelimenin bir anlamı da "alay etme, maskaraya alma"dır. Necâtî'nin (ö. 1509) aşağıdaki beytinde kelimenin bu manası öne çıkar:

Gül ruhlarına bende iken kaçtı meğer zülf

Ki efsûs ile başın çevirir hatt-ı semen-sâ (Yılmaz, 2015, s. 44)

{Galiba saç senin gül yanaklarına köleyken kaçtı. Zira yasemin yüze sürünen ayva tüyü, alaya alarak/yazık diye küçümseyerek başını çeviriyor.}

Süheylî'nin (ö. 1634) aşağıdaki beytinde de "efsûs"un alaya alınma anlamı vardır:

Muhtasar eyle sözü kılma Süheylî itnâb
Yoksa efsâne déyü sana éderler efsûs (Harmancı, 2017, s. 70)

{Ey Süheylî! Sözü kısa kes, uzatıp durma! Yoksa masal anlatıyorsun diye seni alaya alırlar.}

6. Gerdenfirâz/Gerden-Efrâz (گردن فراز/گردن افران): İtibarlı. Kahraman. Kibirli. Terkip "boyun yükseltici" manasındadır.

Gerden-firâz vasf-ı terkîbîdir, gerden kâf-ı 'Acemin fethi ve rânın sükûnuyla boyundur ki 'Arabça cîd dérler cîmin kesriyle. Firâz fânın fethi ve kesriyle yüce, yüksek démektir. 'Arabça refî' dérler fa'îl vezni üzre, gerden-firâz lügatte boyun yüceltici démektir ammâ istilâhta 'âlî-kadr ve cabbâr ve mütekebbir ma'nâlarında müsta'meldir (Açar, 2018, s. 81).

Gerden-firâz, Farsça "boyun" anlamındaki "gerden" kelimesi ile "yükseltmek" anlamındaki "firâziden" fillerinden türemiş bir terkiptir. Boyun yükselten anlamına gelir. Terkibin itibarlı, kahraman ve mağrur anlamları vardır. Yerine göre bu manaların biri ya da ikisi kendini gösterir. Azmizâde Hâletî'nin (ö. 1631) aşağıdaki beytinde terkinin "itibarlı, saygın" manası öne çıkar:

Zülfüne berdâr édeydi ger seni ol serv-i nâz
Hayl-i 'uşşâk içre olurdun 'aceb gerdenfirâz (Kaya, 2017, s. 357)

{O nazlı servi seni saçına assaydı âşıklar içinde acayip itibarlı olurdun.}

17. yüzyıl şairlerinden Nâîlî-i Kadîm (ö. 1666), Hallâc-ı Mansûr'u bir aşk kahramanı ilan ettiği aşağıdaki beytinde "gerdenfirâz-ı aşk" tamlamasıyla "aşk kahramanı" anlamını kasteder:

Gerdenfirâz-ı 'aşk idi Mansûr Nâîlî
Bir cân içün ki eylemedi dârdan gürîz (İpekten, 2019, s. 386)

{Ey Nâîlî! Bir can için darağacından kaçmayan Hallâc-ı Mansûr, bir aşk kahramanıydı.}

Sâkıb Dede'nin (ö. 1735) aşağıdaki beytinde ise terkip bu defa "gururlanmak, kibirlenmek" manasına gelir:

Girîbânı olur tavk-ı belâ her gerden-efrâza
Ki hall-i 'ukde-i kibr étmeyip destâra bend olmuş (Arı, 2018, s. 431)

{Kibir düğümünü çözmeyip sarığa tutsak olan kibirliler, bela boyunduruğuna kendi yakasıyla yakalanır.}

7. Gülbe/Külbe (كُلْبَة): Dükkân.

Gülbe, kâf-ı 'Acemin zammı ve lâmin sükûnuyla bunda dükkân ma'nâsınadır (Yılmaz, 2012, s. 381).

Genellikle "kulübe, ev" manasında kullanılan Farsça "külbe" kelimesi, bazen dükkân anlamına da gelir. Nitekim Ahmed Paşa'nın (ö. 1497) aşağıdaki beytinde "külbe-i attâr" tamlamasının anlamı "aktar dükkânı"dır:

Sünbülünden sanemâ şemmeî bûy almağîçün
Misk sevdâya düşüp külbe-i attâra gider (Tarlan, 1966, s. 173)

{Ey putu andıran sevgili! Misk sevdaya düşüp sümbül saçından birazcık olsun koku alabilmek için aktar dükkânına gider.}

8. Halel (خلل): Gedik, yarık.

Halel, lügatte gedik ma'nâsınadır ya'nî rahne ammâ bunun gibi yerlerde noksân ma'nâsına (Yılmaz, 2012, s. 214).

Sûdî'nin verdiği bilgiye göre mecazen "noksan, eksiklik" manasına kullanılan Arapça "halel" kelimesinin sözlük anlamı "gedik, yarıktır". Nitekim Azmizâde Hâletî'nin (ö. 1631) aşağıdaki beytinde, şiddetli nem yüzünden yarıp çöken bir beden duvarından söz edilmektedir. İşte şair burada "halel" kelimesini "yarık" anlamıyla kullanır:

Nem-i bârân-ı gam olursa bu minvâl üzre
Çâr dîvâr-ı vücûdum bulur elbette halel (Kaya, 2017, s. 166)

{Gam yağmurunun ıslaklığı böyle devam ederse bedenimin dört duvarında elbette gedik açılır.}

9. Semen (سمن): Beyaz gül.

Semen sînin ve mîmin fethalarıyla ak güle dërler (Açar, 2018, s. 308).

Farsça "semen" kelimesi şiirde genellikle "yasemin" manasında kullanılır. Ancak kelimenin bilhassa "yâsemen" kelimesiyle kullanıldığı beyitlerde "beyaz gül" anlamı vardır. Mesela Ahmedî'nin (ö. 1413) aşağıdaki beytinde hem yâsemen hem de semen kelimesinin geçmesi, semenin ak gül anlamında kullanıldığının kanıtıdır:

Sünbûldür ü benefşe vü nesrîn ü yâsemen
Reyhândur u semen tolu sahrâ vü kûhsâr (Akdoğan, 2019, s. 329)

{Bozkır ve dağ sümbül, menekşe, kırmızı gül, yasemin, fesleğen ve beyaz güllerle dolu.}

Fuzûlî'nin (ö. 1556) aşağıdaki beytinde de "yâsemîn" ve "semen" kelimeleri bir arada kullanılmış, "berg-i semen" izafetiyle beyaz gülün yaprağı kastedilmiştir:

Hümâyveş varak-ı yâsemîn ü berg-i semen
Uçup havaya gûlistâna düştü zıll-ı hümâ (Akyüz vd., 1958, s. 15)

{Yasemin ve beyaz gül yaprakları hüma kuşu gibi havaya uçunca gül bahçesine hüma gölgesi düştü.}

10. Ser-Endâz (سرانداز): Gururlu, kibirli. Yiğit, bahadır. Rint, kalender.

Ser-endâz vasf-ı terkîbîdir, bahâdur ve kıyık olan kimseye dërler (Açar, 2018, s. 674).

Farsça "ser-endâz" terkinin sözlük manası "baş atan"dır. Ancak yerine göre kibirli, bahadır, rint manalarında kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde bu anlamlara örnek vardır. Azmizâde Hâletî (ö. 1631), "serv-i ser-endâz" terkihiyle burnu havada, kibirli manasını kasteder:

Yanına gelse serv-i ser-endâz şerm olur
Hakkâ ki nahl-i kaddi 'aceb ser-firâzdır (Kaya, 2017, s. 297)

{Doğrusu boyunun fidanı acayip yüksektir. Kibirli servi onun yanına gelse utanır.}

Hayâlî Bey (ö. 1557) ise terkihi "yiğit, bahadır" anlamıyla kullanır:

Benem şemşîr-i hûnbârımla devrânın ser-endâzı
Öğünmek bilmezem düşman seçilsin gâziyem gâzî (Tarlan, 1945, s. 437)

{Kan yağdıran kılıcımla zamanın yiğidi benim! Öğünmeyi bilmem, düşman ortaya çıksın, gaziyim gazi!}

Bâkî'nin (ö. 1600) ve Nefî'nin (ö. 1635) aşağıdaki beyitlerinde ise "mest-i ser-endâz" ve "ser-endâz-ı muhabbet" terkiplerindeki ser-endâz, "rint, kalender" anlamındadır. Beyitlerde rindin gözüpek olmasına gönderme vardır:

Pâybusun isteyen ol sâkî-i gül-çehrenin
Kendini nergis gibi mest-i ser-endâz eylesin (Küçük, (yty), s. 245)

{O gül yanaklı sakinin ayağını öpmek isteyen, kendisini nergis gibi kalender bir sarhoş yapsın.}

Rüstem gibi geh safşiken-i leşger-i 'uşşâk
Nefî gibi geh mest-i ser-endâz-ı muhabbet (Akkuş, 2018, s. 245)

{Bazen âşıklar ordusunun safını Rüstem gibi yarar. Bazen de aşkın Nefî gibi rint sarhoşudur.}

Sonuç

Şerh metinleri basit tercüme eserler olmayıp çeşitli sözlük anlamlarını, edebî sanatları, üslup çözümlemelerini ve birtakım kültürel bilgiler içeren metinlerdir. Bu şerhler arasında Sûdî'nin şerhleri ayrı bir öneme sahiptir Zira donanımlı ve yetkin bir bilim adamı olan Ahmed Sûdî Efendi, şerhlerini sadece tercüme ve anlam amaçlı yazmamış, neredeyse bütün bilgi birikimini bu metinlere yansıtmıştır. Günümüz metin şerhi çalışmaları için Sûdî'nin eserleri önemli kaynaklardır.

Sûdî'nin üç büyük şerhinde tespit ettiğimiz on yeni örnek, divan şiiri metinlerini anlamada bu şerhlerin önemini bir kez daha kanıtlamaktadır. Gazel, kaside ve mesnevileri geleneksel şerh muhtevasıyla ele almanın önemini gösteren bu çalışma, bir metnin başka bir metin yardımıyla anlaşılması, dolayısıyla bir metnin ilk elden kaynaklar yardımıyla açıklanmasını esas almaktadır. Buna bağlı olarak, TÜBA desteğiyle tarafımızca üç yıldır sürdürülen bir proje sonucu Sûdî'nin şerhlerinde geçen bu tür kelime ve yapıların klasik Türk şiiri metinlerine anlam katkısı bu yıl bir kitap hâlinde ilim âleminin istifadesine sunulacaktır. Bütün şerh metinlerini kapsayan daha büyük bir çalışma ise geniş katılımlı bir başka proje olarak hazırlanmaktadır.

Kaynakça

- Açar, B. G. (2018). *16. yüzyıl şâirlerinden Sûdî-i Bosnevî ve şerh-i Bostân'ı (inceleme-tenkitli metin)* [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Akdoğan, Y. ve Kutsal, N. (2019). *Ahmedî İskendernâme*. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Akdoğan, Y. (yty). *Ahmedî divanı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html>
- Akkuş, M. (2018). *Nefî dîvânı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html>
- Akyüz, K. vd. (1958). *Fuzûlî Türkçe dîvânı*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arı, A. (2018). *Sakib Dede dîvânı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215340/sakib-dede-divani.html>
- Harmancı, E. (2017). *Süheylî dîvânı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194364/suheyli-divani.html>
- İpekten, H. (2019). *Nâ'ilî-i Kadîm dîvânı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html>
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî dîvânı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196456/azmizade-haleti-divani.html>
- Kaya, İ. (2020). *Sûdî şerh-i dîvân-ı Hâfız*. (Cilt 3). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Küçük, S. (t.y.). *Bâkî dîvânı*. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi. Erişim tarihi: Nisan 10, 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html>
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmed Paşa divanı*. MEB Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî bey dîvânı*. İÜEFY.
- Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nevî dîvânı*. İÜEFY.
- Yılmaz, O. (2012). *Gülistân şerhi*. Çamlıca Yayınları.
- Yılmaz, O. (2015). *Necati bey divanı*. AKMB Yayınları.
- Yılmaz, O. (2018). Şerhin metninden metnin şerhine: Türkçe şerhlerden hareketle klasik türk şiirinin anlam dünyasına katkılar I. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, 264-273.
- Yılmaz, O. (2020). Şerhin metninden metnin şerhine: Türkçe şerhlerden hareketle klasik türk şiirinin anlam dünyasına katkılar II. İ. Genç ve M. Akkuş (Ed.), *Prof. Dr. Haluk İpekten Anısına Klasik Türk Edebiyatında Anlam Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 90-105) içinde. Düzce Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, O. (2021). Şerhin metninden metnin şerhine: Türkçe şerhlerden hareketle klasik türk şiirinin anlam dünyasına katkılar III. N. Uçan Eke (Ed.), *Prof. Dr. Pervin Çapan Armağanı* (s. 542-549) içinde. Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, O. (2023). Şerhin metninden metnin şerhine: Türkçe şerhlerden hareketle klasik türk şiirinin anlam dünyasına katkılar IV. S. Yazar ve M. Kaçar (Ed.), *Prof. Dr. Yekta Saraç Armağanı* içinde (yayımlanacak).

Extended Abstract

Turkish Commentary Literature is a field based on the commentary of Arabic-Persian and Turkish texts that have gained a classical character. There are samples written by well-equipped authors over a period of more than four hundred years, starting from the 15th century. An important corpus of commentary has been formed through the increasing commentary activities since the 16th century. With the influence of the madrasah curriculum, many authors attempted to comment difficult-to-understand texts, thus resulting in a voluminous corpus of commentary.

The commentary texts sometimes only have the feature of translation, sometimes also they are a complete copyrighted work. Some commentators consider translating from the source language to the mother tongue sufficient, while providing little information about the world of meaning. Some commentators also reflect all their knowledge in the commentary as if they are creating a new work. The more comments a commentator makes, the higher the value of his commentary. The works of commentators, who can concentrate on vocabulary and make different interpretations about the meaning world of words, are worth a treasure.

Although most of the commentary texts have a scientific purpose, some of them have the feature of directing people to read a work in a foreign language. Regardless of what purpose it was written, every commentary text awaits its interested for the discovery of a new word that has been used in the past but whose meaning has been forgotten or unknown today. Because the commentators reflecting the language and style of the period they lived in to their works, inevitably left clues about the vocabulary used in their own period. These clues can serve as a instrument in solving many verses that require serious work to understand. Sometimes different meanings that are not even in dictionaries or that have been ignored may appear between the lines of an commentary text.

Classical text commentaries are the most important sources after dictionaries in understanding classical Turkish poetry texts. The meanings given to Arabic-Persian words and compositions by the commentators who grew up in the same period and environment with the Divan poets are in the position of a source in determining some meanings that have not been understood or overlooked until today. The best model of this is the commentaries of Ahmad Sudi. Ahmad Sudi-i Bosnavi, one of the 16th century commentators, is an exceptional name in Turkish Commentary Literature with the meanings he gives according to the words and the explanations he makes. Sudi was influential not only in his own period, but also in later periods. He made extensive explanations for the words he commented. Applying Sudi's extensive experience reflecting the 16th century to the texts of Divan poetry is a concrete step taken in bringing this poem together with today's readers. Evaluating the vocabulary in his commentaries in detail provides a better understanding of the Divan poetry texts by today's readers. Examining these commentaries in terms of semantics offers a richer perspective to the meaning world of Divan poetry.

In this article, Golestan, Bostan and Divan of Hafez commentaries of Ahmad Sudi, were used. Ahmad Sudi was born in the village of Sudiçi in the town of Çayniça in Foça, Bosnia. He came to Istanbul at a young age and received a good education. He traveled around the science centers of the Ottoman geography in order to improve himself further. He took lessons from Muslihuddin-i Lari, the important scholar of the period, in Diyarbakır. He went to Iran to solve the difficulties he encountered in Persian texts. He was appointed as a "gilmân-ı hâs (talented students)" teacher during the reign of Sultan Murad III, and retired from here. Sudi died in 1008/1599-1600. He revealed the knowledge he achieved success throughout his life in the commentaries of Divan-ı Hafez, Golestan and Bostan, which he wrote in the last ten years of his life.

The reasons why Sudi's commentaries are important can be listed as follows: 1. The century in which he wrote his works is a transitional period like the 16th century. 2. Sudi is a good writer. 3. Sudi gives detailed information in his commentaries. 4. Sudi is attentive and careful in giving the meaning of words.

In this article, the words and phrases of âfiyet, bed-zehre, bîgâne, dest, efsûs, gerdenfirâz/gerden-efrâz, gülbe/külbe, halbe, semen, ser-endâz, which are selected from the three great commentaries of Bosnian Sudi, are not in dictionaries or not well known or overlooked their meanings, were studied. These meanings are supported by appropriate samples selected from divan poets. The examples were translated into language and information about the world of meaning was given.

Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Akademik çalışmalarımı “Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Programı (GEBİP-2019)” kapsamında destekleyen Türkiye Bilimler Akademisi’ne (TÜBA) teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma herhangi bir bildiri veya tezden üretilmemiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: I would like to thank the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) for supporting my academic studies within the scope of the “Outstanding Young Scientist Program (GEBİP-2019)”.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author’s Note: This study was not produced from any report or thesis.

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.